

Elżbieta Tabakowska
 Prof.emer. Uniwersytetu Jagiellońskiego
 w Krakowie

Ocena dorobku naukowego i pracy habilitacyjnej w postępowaniu habilitacyjnym dr Ewy DATY-BUKOWSKIEJ

1. Ocena dorobku naukowego

Jako swoje najważniejsze osiągnięcie naukowe stanowiące podstawę postępowania habilitacyjnego dr Ewa Data-Bukowska podaje wydaną w 2016 roku monografię pt. *Eksplicitacja w nieprofesjonalnym przekładzie szwedzko-polskim – perspektywa kognitywna*. Książka jest ukoronowaniem jej rozwoju naukowego i dotychczasowej pracy naukowej. Od czasu uzyskania stopnia magistra filologii szwedzkiej (na podstawie pracy stanowiącej studium porównawcze zaimków kataforycznych w językach szwedzkim i polskim) dr Data-Bukowska prowadzi badania w trzech podstawowych obszarach tematycznych; są to struktura formalna i semantyczna języka szwedzkiego, przekładoznawstwo oraz dydaktyka przekładu. W pierwszym z tych obszarów skupia się głównie na kategorii zaimka, rozpatrywanej w aspekcie porównawczym i opisywanej w ramach teorii języka znanej jako językoznawstwo kognitywne. W obszarze drugim sytuują się prace z teorii przekładu; ich kulminację stanowią rozważania nad **eksplicitacją** – elementem procesu przekładu, który jest podstawowym tematem monografii „habilitacyjnej”. Obszar trzeci obejmuje dydaktykę przekładu – temat stanowiący swego rodzaju zwornik, łączący zagadnienia z dziedziny pedagogiki z badaniami prowadzonymi w ramach teorii języka i przekładu.

Przegląd dorobku naukowego dr Daty-Bukowskiej przynosi obraz konsekwentnego i w pełni świadomego rozwoju. Praca doktorska, po przeróbkach i uzupełnieniach wydana drukiem w 2005 roku i nagrodzona przez JM Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, jest jedną z pierwszych analiz materiału językowego prowadzonych z perspektywy językoznawstwa kognitywnego – zarówno na gruncie polskim, jak i w odniesieniu do języka szwedzkiego. Dr Data-Bukowska wcześniej – i w szerokim zakresie – poznała teorię gramatyki języka naturalnego stworzoną przez amerykańskiego językoznawcę Ronalda W. Langackera, i dostrzegłszy jej potencjał jako narzędzia w badaniach nad językiem i przekładem, stosuje ją konsekwentnie we wszystkich kolejnych pracach. Wierność wobec teorii oraz dogłębna i stale aktualizowana wiedza pozwalająca na twórcze rozwijanie wybranego modelu zapewniają pracom składającym się na naukowy dorobek dr Daty-Bukowskiej merytoryczną spójność, która stanowi jego niewątpliwą wartość.

Jeszcze przed otrzymaniem stopnia doktora powstała seria artykułów, opublikowanych w latach 1997 – 2002 i poświęconych semantyce szwedzkich zaimków wskazujących, które w rozprawie doktorskiej doczekały się szerszej i głębszej analizy, przeprowadzanej z perspektywy językoznawstwa kognitywnego. Opublikowany w roku 2000 (we współautorstwie) artykuł o obrazowaniu w szwedzkim przekładzie *Doliny Issy* Miłosza zapowiada przyszłe połączenie trzech wymienionych wyżej wątków tematycznych. Monografia z 2005 roku – pierwsza w dorobku dr Daty-Bukowskiej – ukazuje cechy odnajdywane w późniejszych rozprawach i analizach: ma logiczną i przejrzystą konstrukcję oraz dowodzi dogłębnej znajomości tematu i zdolności do syntetycznego ujmowania omawianych zagadnień. Podstawowa teza o kategorii zaimka jako o semantycznej kategorii radialnej została przedstawiona jasno i rzetelnie, w oparciu o obszerną literaturę przedmiotu i autentyczny materiał językowy.

Dorobek z okresu po uzyskaniu stopnia doktora obejmuje 25 tekstów autorskich, z których siedem ukazało się w wydawnictwach z listy ERIH. Dwa najwcześniejsze – pochodzące z roku 2007 – to niewielkie lecz wnikliwie i metodologicznie inspirujące studium dotyczące tworzenia neologizmów jako nazw określających przedmioty przenikające z kultury Innego (*smor*) oraz analiza językowego wyrażania sposobu postrzegania świata (*viewing*) w językach szwedzkim i polskim; oba te artykuły stanowią zapowiedź późniejszej monografii. Wyciągane z analiz wnioski mogą się niekiedy wydać nieco zbyt daleko idące (np. konceptualizacje obserwacji rzeczywistości „z daleka” i „z bliska” jako kodowane w języku różnice między systemami analizowanych języków), natomiast przyjęta metoda – ankieta oraz analiza zbioru nieprofesjonalnych tłumaczeń studenckich tego samego zadanego tekstu – zasługują na uznanie. Jest to metoda przyjęta we wszystkich późniejszych pracach Ewy Daty-Bukowskiej; podane przez Autorkę argumenty za jej stosowaniem są przekonujące, a wyniki badań – rzetelne naukowo.

Powrót do tematyki naukowych pierwocin (pracy magisterskiej z 1995 roku) w nowym ujęciu teoretycznym sygnalizują dwa teksty z lat 2008 i 2009, poświęcone, odpowiednio, polskiemu zaimkom anaforycznym oraz szwedzkiemu zaimkowi *det*. Wykorzystując Langackerowskie pojęcie wyrazistości i model rozszerzeń semantycznych, Autorka ukazuje ich pokrewieństwo z opisami tradycyjnymi, co uważam za „wartość dodaną” tych prac. Nie jest natomiast dla mnie jasne, jakie są w ostatecznym rozrachunku kryteria prototypowości kategorii; szkoda też, że nie rozwinięto wspomnianej tylko pobieżnie cechy ikonizacji.

Prace powstałe w latach 2010 – 2016 są już w większości związane z tematyką przyszłej monografii: dotyczą zagadnienia eksplicytacji w studenckich tłumaczeniach z języka szwedzkiego na polski (2010), kreatywności w przekładzie (2011), błędów w tłumaczeniu (2012), strategii współwystępujących z eksplicytacją (2013), strategii minimax (2015), oraz różnorodnych aspektów dydaktyki przekładu: kształtowania kompetencji kulturowej (2014), kategorii punktu widzenia w tłumaczonych tekstach (2014), sprzecznych motywacji kierujących procesem tłumaczenia (2016), problematyki kształtowania kreatywności w dydaktyce przekładu (2013). Pozostałe prace z tego okresu wykraczają poza podstawowy obszar zainteresowań dr Daty-Bukowskiej, świadcząc o otwartości badaczki na inne tematy. Jeden z nowszych artykułów, studium poświęcone dystrybucji polskiego modulantu *akurat* i jego szwedzkiego odpowiednika *akurat* (2014), wpisuje się w nurt językoznawczych badań opartych na dużym korpusie danych i uwzględniających uwarunkowania pragmatyczne. Mimo trafnego doboru parametrów semantycznych niektóre interpretacje znaczeń obu modulantów mogą się wydać dyskusyjne (por. nieuwzględnione ponad-kategorialne znaczenie „tak się składa, że...”), natomiast przesunięcie środka ciężkości analiz na emocjonalną postawę mówiącego (*melioration* i *pejoration*) pozwala dostrzec znane zjawisko gramatyczne w nowym świetle. Na szczególną uwagę zasługuje artykuł z 2015 roku, poświęcony interakcji nadawcy i odbiorcy w tekstach akademickich. Autorka ogranicza analizę do metatekstów z dziedziny przekładoznawstwa, co wywołuje pytanie o ich specyfikę (wymieniane cechy przynależą przecież do stylu akademickiego w ogóle), należy jednak założyć, że to ograniczenie wynika z przyczyn czysto praktycznych (zbiór dotyczy tekstów znanych Autorce z racji jej naukowych zainteresowań), a wnioski dotyczące pozycji przekładoznawstwa jako rodzącej się autonomicznej dziedziny nauki wydają się uzasadnione.

Pokaźna część tekstów autorskich dr Daty-Bukowskiej dotyczy, jak już wspomniałam, ogólnie pojętej dydaktyki przekładu. Autorka słusznie wymienia te prace obok monografii „habilitacyjnej”, ponieważ mimo zróżnicowania tematycznego łączy je wiele cech wspólnych, dzięki którym tworzą spójną całość. Dydaktykę przekładu omawia się w nich w wieloaspektowych kontekstach, obejmujących kreatywność w procesie przekładu (2011, 2013), strategie stosowane przez początkujących tłumaczy (2013, 2015), definicje i

charakterystykę błędu translatorskiego (2012), kształtowanie kompetencji kulturowej u adeptów tłumaczenia (2014), sprzeczne motywacje rządzące wyborem strategii i technik (2016) oraz, w ostatnim okresie, charakterystykę tekstów źródłowych, obarczonych niedoprecyzowaniem znaczeń (2016). Ta ostatnia praca nie odwołuje się *explicite* do tezy Langackera o metonimiczności jako inherentnej właściwości języka i do pojęcia miejsc niedookreślenia w fenomenologicznej teorii Ingardena; należy żałować, że Autorka nie omówiła tej interdyscyplinarnej zbieżności stanowisk. Jeden z artykułów poświęcony został kategorii punktu widzenia w tekstach młodych tłumaczy (2014); analizę oparto na zapożyczonym z psychologii pojęciem sieci wyborów; Autorka przedstawia interesującą tezę, że punkt widzenia w tekście zależy od wiedzy tła jego autora i odbiorcy, i choć mechanizm działania metody sieci wyborów nie jest dla mnie do końca jasny, na uznanie zasługuje oryginalność wyboru metody, której potencjał daje się wyraźnie dostrzec i docenić.

Wszystkie wymienione artykuły łączy przyjęta metodologia: prezentowane analizy są każdorazowo oparte na kilkunastu, lub kilkudziesięciu, wersjach przekładu jednego tekstu źródłowego (w języku szwedzkim) na język docelowy (polski). Zasadność tej decyzji Autorka uzasadnia faktem, że tłumaczenie nieprofesjonalne (w tym przypadku wykonywane przez studentów filologii, przyszłych tłumaczy) jest spontaniczne, nieskażone wymogiem normatywności i wolne od interwencji edytorskich. Ponadto, taka porównawcza analiza pozwala dostrzec ogólniejsze tendencje kierujące procesem przekładu. Są to argumenty, którym trudno odmówić słuszności. Badania prowadzone na mniejszych próbach są – słusznie – potraktowane jako pilotażowe; w innych, obszerny materiał zbliża analizy do badań korpusowych. Wnikliwe analizy materiału pozwalają na formułowanie wniosków czasem kontrowersyjnych, zawsze jednak interesujących i wytyczających nowe perspektywy badawcze. Opierając się na obszernej literaturze, która stanowi tło i punkt wyjścia do jej własnych refleksji, Autorka przedstawia dydaktyczne implikacje płynące z przeprowadzanych badań. Szczegółowe postulaty i zalecenia można streścić stwierdzeniem zawartym w autoreferacie: dydaktykę przekładu należy oprzeć na naturalnych procesach poznawczych, kładąc nacisk na traktowanie przekładu nie jako gotowego produktu (lepszego lub gorszego jakości), lecz procesu, wpisującego się w ogólny proces poznawczy. W tym kontekście dr Data-Bukowska zwraca uwagę na nową rolę tłumacza, który z wszechwiedzącego mentora staje się dyrygentem, kierującym pracą uczniów. Te postulaty wpisują się w tendencje widoczne we współczesnej dydaktyce przekładu i wprowadzane w wyniku „zwrotu kulturowego” i „zwrotu ku kreatywności” we współczesnym przekładoznawstwie. Dr Data-Bukowska jest oczywiście świadoma tych przemian, czemu daje dowody w swoich tekstach, wydaje się jednak, że – oprócz bogatej bibliografii – należałoby w pracach należących do tej grupy uwzględnić wnioski zawarte w wydanej w 2015 roku monografii Konrada Klimkowskiego (*Towards a Shared Curriculum in Translator and Interpreter Education*).

Pojęciem kluczowym w omawianych pracach jest pojęcie „trzeciego kodu” – „języka tekstów tłumaczonych”, rozpatrywane punktu widzenia modelu języka w teorii Langackera. „Trzeci kod” staje się obszarem poszukiwań uniwersaliów (powszechników) w procesie przekładu – trudno osiągalnego, i wciąż nieosiągniętego, celu badań przekładoznawczych. Potencjalni kandydaci do tej pozycji – unikanie powtórzeń i powtórzenie – to procesy, których analiza jest głównym wątkiem omawianych prac. Niektóre pytania pozostają oczywiście bez odpowiedzi: Jak zdefiniować „wyróżniającą się jakość przekładu”, stanowiącą punkt odniesienia rozważań? Jak zdefiniować „błąd translatorski” wobec nieuchronnej płynności granic między „błędem” i „poprawnością”? Jak określić relacje między teorią i praktyką przekładu (zwłaszcza w kontekście dydaktyki)? Jak wyznaczyć proporcje między „treningiem” i „edukacją” tłumacza? Jak zdefiniować „kompetencję kulturową”? Jak ocenić rolę powtórzeń w tłumaczonym tekście? (NB. Autorka nie omawia tej kategorii w kontekście retoryki i ikoniczności). Brak apodyktycznych rozstrzygnięć w

pracach dr Daty-Bukowskiej należy jednak zapisać na plus, doceniając fakt, że wymóg naukowej rzetelności powściąga wyobraźnię, a poparte empirią refleksje stanowią istotny krok na drodze ku rozwiązaniom, które z natury rzeczy nie mogą być ani ostateczne ani jednoznaczne.

Jak powiedziano wcześniej, monografia „habilitacyjna” jest dopełnieniem i ukoronowaniem wcześniejszych badań Autorki. Splatają się w niej harmonijnie wszystkie główne wątki. W rozdziałach wstępnych obraz „trzeciego kodu” w badaniach poprzedników i teza o eksplicytacji jako jednym z translatorskich uniwersaliów (postulat wyrażony już w artykule z 2011 roku) odwołują się do bardzo obszernej literatury (bibliografia monografii liczy łącznie 264 pozycje i obejmuje prace pisane w językach polskim, angielskim, szwedzkim, niemieckim i francuskim). Przegląd wcześniejszych badań jest ich dojrzałą krytyczną syntezą. Rozdział czwarty poświęcony jest prezentacji tych elementów modelu języka, które w dalszych partiach pracy okazują się istotne dla analiz materiałowych. Opis ten – liczący niecałe niewiele ponad 30 stron, a więc stosunkowo krótki – jest jasną i logiczną prezentacją założeń teorii, z pewnością zrozumiałą także dla czytelników z nią nieobeznanych. Język prezentacji uważam – w monografii i we wcześniejszych tekstach autorstwa dr Daty-Bukowskiej – za oczywistą zaletę jej prac: choć poddane rygorom naukowości i często traktujące o złożonej materii, jej teksty po prostu „dobrze się czyta”.

Eksplicytację omawia Autorka w zestawieniu z jej odwrotnością, czyli implicytacją, postulując proces przenikania się obu strategii w ramach strategii minimax, charakterystycznej dla adeptów przekładu. Przedstawione w rozdziale 5. pracy teksty stworzone w „trzecim kodzie” zostają poddane analizie, która pozwala na sformułowanie ogólnych wniosków. Określają one warunki, w jakich zachodzi eksplicytacja i są w większości oryginalne i nowatorskie. Eksplicytacja okazuje się skutkiem wyrazistości poznawczej elementów przekazu w języku oryginału i jest „inherentną cechą” przekładu, obejmując sytuacje, w których tłumacz przejawia kreatywność i swobodę w wyrażaniu konceptualizowanych treści. Na poziomie obrazowania (w sensie Langackerowskim) jest wyrazem procesu obiektywizacji. Wreszcie – podobnie jak implicytacja – eksplicytacja ujawnia swoją poznawczą motywację. Szczególnie interesująca wydaje się obserwacja, że oba te procesy wymagają zwiększenia mentalnego dystansu tłumacza do oryginalnej konceptualizacji oraz stwierdzenie zależności konceptualizacji tworzonej przez tłumacza od jego rodzimych norm kulturowych. Moje wątpliwości budzi natomiast potraktowanie procesów eks- i implicytacji jako ilustracji działania „mechanizmu metafory pojęciowej” (s. 160).

Za główną zaletę monografii (w połączeniu z pracami uznanymi przez Autorkę za elementy „osiągnięcia naukowego” uważam wykazanie przydatności teorii języka (w szczególności gramatyki kognitywnej) do badań prowadzonych w ramach przekładoznawstwa. Jest to niewątpliwie wkład dr Daty-Bukowskiej do trudu podejmowanego w kierunku stworzenia dziedziny inter-, lub – lepiej – trans- dyscyplinarnej. Na pochwałę zasługuje też bogactwo implikacji dydaktycznych.

Konstrukcja pracy mogłaby posłużyć za wzór wielu autorom tekstów naukowych: zasada „Wstęp – Rozwinięcie – Zakończenie” wydaje się banalna, ale jej rygorystyczne przestrzeganie owocuje logiką i jasnością wyводу. Jedyne moje zastrzeżenie dotyczy tytułów: tytuł rozdziału 5. (empirycznego) pokrywa się z tytułem całości, natomiast w tytule całości zabrakło odniesienia do implicytacji, której – w kontekście eksplicytacji – poświęcono w monografii wiele uwagi.

W „Autorfereracie” dr Data-Bukowska pisze, że „zrozumienie złożoności [zjawiska eksplicytacji] zajęło [jej] kilka lat”. Monografia dowodzi, że nie był to czas stracony. Dr Data-Bukowska wykorzystała go także w formie innej działalności naukowej: uczestniczyła w 23 konferencjach naukowych (w tym trzech przed doktoratem, 21 z

referatem, 8 zagranicznych), w latach 2001 -3 pracowała w międzynarodowym projekcie Unii Europejskiej, a w latach 2009 i 2011 kierowała dwoma międzynarodowymi projektami badawczymi. Była recenzentką dwóch artykułów dla wydawnictw zagranicznych. Publikuje – często w renomowanych wydawnictwach (por. wyżej) - w językach polskim, angielskim i szwedzkim.

Za działalność naukową była trzykrotnie nagradzana.

2. Ocena osiągnięć w dziedzinie współpracy (międzynarodowej), dydaktyki, organizacji

Moja ocena pozanaukowej działalności dr Daty-Bukowskiej jest jednoznacznie pozytywna. Stale podnosi swoje zawodowe kompetencje; uczestniczyła w kursach dla nauczycieli języków obcych (1995, 1997), przebywała na zagranicznych stypendiach naukowych (1997, 1999), brała udział w seminariach dla doktorantów (1997 - 9). Dzięki zagranicznym kontaktom, była organizatorką gościnnych wykładów naukowych wygłaszanych przez specjalistów z krajów skandynawskich. Kilkakrotnie organizowała konkursy translatorskie dla studentów filologii szwedzkiej (2007, 2009, 2014).

Od roku 1995 prowadzi zajęcia dla studentów I i II stopnia na kierunku filologia szwedzka, a od chwili uzyskania doktoratu – seminaria licencjackie (z językoznawstwa konfrontatywnego) i magisterskie (z językoznawstwa kognitywnego); wypromowała 12 magistrantów i zrecenzowała 20 prac; obecnie jest promotorem 13 prac licencjackich na kierunku filologia szwedzka.

Czynnie uczestniczy w pracach organizacyjnych na macierzystej uczelni – pełniła obowiązki sekretarza studiów doktoranckich na Wydziale Filologicznym UJ (2005 – 2008) oraz sekretarza Wydziałowej Komisji ds. Rozwoju Kadry Naukowej (2005 – 2008). Brała też czynny udział w pracach nad przystosowaniem programu studiów na swoim kierunku do wymogów systemu bolońskiego oraz pełniła obowiązki sekretarza komisji podczas egzaminów wstępnych.

Podsumowanie

W świetle powyższego wyrażam przekonanie, że dorobek naukowy i dydaktyczny oraz działalność organizacyjna dr Ewy Daty-Bukowskiej z naddatkiem spełniają wymogi stawiane kandydatom w postępowaniu habilitacyjnym i w pełni uzasadniają przystąpienie do dalszych etapów postępowania o nadanie jej stopnia doktora habilitowanego.

Kraków, 23 marca 2017